Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

ANGUS DEATON

MAREA EVADARE

sănătatea, bogăția și originile inegalității

Traducere din limba engleză de
ALEXANDRU ȚÎRDEA

LITERA®

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

Cuprins

Prefață 9
Introducere Subiectul acestei cărți 17
Capitolul 1 Binele lumii 39
Partea I Viață și moarte
Capitolul 2 Din preistorie până în 1945 73
Capitolul 3 Evitând moartea la tropice 115
Capitolul 4 Sănătatea în lumea modernă 139
Partea a II-a Bani
Capitolul 5 Bunăstarea materială în Statele Unite 179
Capitolul 6 Globalizarea și cea mai mare evadare 227
Partea a III-a Asistență
Capitolul 7 Cum îi ajutăm pe cei rămași în urmă 273
Post-scriptum Ce urmează? 331
Note 337
Indice 357

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

INTRODUCERE
SUBIECTUL ACESTEI CĂRȚI

Viața este mai bună astăzi, decât în aproape oricare alt moment al istoriei. Există mai mulți oameni bogați și mai puțini care trăiesc în sărăcie lucie. Viața este mai lungă și părinții nu mai ajung să își vadă un sfert dintre copii murind. Și, totuși, milioane de oameni încă trec prin ororile sărăciei și ale morții premature. Lumea este extrem de inegală.

Inegalitatea este, adesea, o *consecință* a progresului. Nu toți devin bogați în același timp și nu toată lumea obține acces rapid la cele mai noi forme de prezervare a vieții, fie că este vorba despre acces la apă potabilă, vaccinuri sau noi medicamente pentru prevenirea bolilor cardiovasculare. În schimb, inegalitățile afectează progresul. Acesta poate fi un fapt pozitiv; copiii indieni observă efectele educației și merg, și ei, la școală. Poate fi un fapt negativ, atunci când câștigătorii încearcă să îi oprească pe alții din a le urma calea, trăgând scara după ei. Noii îmbogățiți își pot utiliza averile pentru a-i influența pe politicieni să

Libris.ro
Respect pentru oameni și cărți

limiteze accesul la educație publică sau la serviciile de sănătate de care ei înșiși nu mai au nevoie.

Această carte prezintă relatări despre modul în care lucrurile au devenit mai bune, despre cum și de ce s-a petrecut progresul, precum și despre interacțiunea dintre progres și inegalitate.

Marea evadare: filmul

Marea evadare, un celebru film despre prizonierii de război din cel de-al Doilea Război Mondial, este bazat pe faptele remarcabile ale lui Roger Bushell (Roger Bartlett în film, interpretat de Richard Attenborough), un sud-african din rândul Forțelor Aeriene Britanice, care a fost împușcat în spatele liniilor inamice și a evadat în repetate rânduri, fiind de tot atâtea ori prins.[1] La cea de-a treia încercare, marea evadare din film, 250 de prizonieri scapă împreună cu el prin tunelurile săpate în Stalag Luft III. Filmul prezintă povestea modului în care a fost plănuită evadarea; ingeniozitatea cu care au fost construite cele trei tuneluri, purtând numele Tom, Dick și Harry; improvizațiile și abilitățile tehnice din spatele realizării hainelor civile și ale falsificării documentelor, toate petrecute sub ochii gardienilor vigilenți. Cu excepția a trei persoane, toți prizonierii de război au fost prinși, iar Bushell însuși a fost executat la ordinul direct al lui Hitler. Și, totuși, filmul nu pune accent pe succesul relativ al acestei evadări, ci pe dorința nestăvilită de libertate a omului, existentă chiar și în circumstanțe inimaginabil de grele.

În paginile acestei cărți, atunci când discut despre libertate, mă refer la libertatea de a duce o viață decentă și de a realiza lucrurile care fac ca viața să merite trăită. Absența libertății înseamnă sărăcie, lipsuri și sănătate precară – multă vreme, acesta a fost destinul celei mai mari părți a umanității și chiar și acum constituie soarta unei revoltător de mari proporții din populația lumii. Voi relata povești despre evadările repetate din astfel de închisori, cum și de ce s-au întâmplat și ce s-a petrecut după aceea. Aceasta este o poveste despre progres material și fiziologic, despre oameni devenind mai bogați și mai sănătoși, despre evadări din sărăcie.

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

O anumită sintagmă din subtitlu, „originile inegalității", vine de la metafora prizonierilor de război care nu au evadat. Prizonierii ar fi putut să rămână acolo unde se aflau și, totuși, câțiva dintre ei au evadat, unii au murit, alții au fost aduși înapoi în lagăr și doar unii nu au fugit de la locul lor. Aceasta este natura celor mai multe dintre „marile evadări": nu toată lumea poate să scape, un fapt care nu face evadarea mai puțin dorită sau mai puțin admirabilă. Cu toate acestea, atunci când ne gândim la consecințele evadării, trebuie să ne gândim nu doar la cei care au fost eroii filmului, ci și la cei care au rămas în Stalag Luft III și în alte lagăre. De ce ar trebui să ne pese de ei? În mod cert, filmului nu i-a păsat; aceștia nu sunt eroi, ei sunt personaje suplimentare ale poveștii. Nu există nici un film intitulat *Marii rămași în urmă*.

Însă trebuie să ne gândim la ei. La urma urmelor, numărul prizonierilor de război care nu au evadat a fost mult mai mare decât al celor care au făcut-o. Probabil că aceștia au fost literalmente afectați de evadare, fiind pedepsiți sau fiindu-le retrase privilegiile. A reușit evadarea celorlalți prizonieri să-i inspire și pe cei rămași în lagăre să facă același lucru? Neîndoielnic, ei ar fi putut învăța din tehnicile de evadare elaborate de ceilalți și ar fi putut evita greșelile acestora. Sau au fost descurajați de greutățile întâmpinate ori de succesul restrâns al marii evadări? Sau poate că, fiind geloși pe cei evadați și pesimiști în privința propriilor șanse, au devenit nefericiți și deprimați, înrăutățindu-și condițiile din lagăr.

Ca în cazul tuturor filmelor bune, există și alte interpretări. Succesul și euforia evadării sunt aproape suprimate până la sfârșitul filmului; pentru cei mai mulți dintre evadați, libertatea este doar temporară. Desprinderea umanității de sărăcie și de moarte a început în urmă cu circa 250 de ani și continuă și în zilele noastre. Cu toate acestea, nu există indicii că această tendință va dura la infinit, multe amenințări – schimbarea climatică, eșecurile politicienilor, epidemiile și războaiele – ar putea să îi pună capăt. Într-adevăr, au existat multe evadări premoderne în care nivelurile de trai în creștere au fost sufocate tocmai de astfel de forțe. Putem și trebuie să celebrăm succesele, însă nu există nici un fundament pentru triumfalismul necugetat.

Libris.ro
Respect pentru oameni și cărți

Creșterea economică și originile inegalității

Multe dintre marile episoade ale progresului umanității, inclusiv cele în mod obișnuit descrise ca eminamente pozitive, au lăsat în urmă moștenirea inegalității. Începută în Marea Britanie, în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, Revoluția industrială a dat startul creșterii economice care a fost responsabilă de evadarea din sărăcie a sute de milioane de oameni. Cealaltă față a aceleiași Revoluții industriale este ceea ce istoricii numesc „marea divergență", produsă atunci când Marea Britanie, urmată la scurt timp de Europa de Nord-Vest și de America de Nord, s-au separat de restul lumii, creând o prăpastie enormă între Occident și restul lumii, neînchisă nici până în ziua de astăzi.[2] Inegalitatea globală contemporană a fost creată, în mare măsură, de succesul creșterii economice moderne.

Nu trebuie să credem că, înainte de Revoluția industrială, restul lumii fusese înapoiat și extrem de sărac. Cu multe decenii înainte de Cristofor Columb, China era destul de avansată și de bogată, încât să trimită o flotă compusă din nave enorme (adevărate portavioane, în comparație cu corăbiile lui Columb), sub comanda amiralului Zheng He, pentru a explora Oceanul Indian.[3] Ba mai mult, cu 300 de ani înainte de aceste evenimente, orașul Kaifeng era o metropolă de un milion de oameni, plină de fum, ale cărei mori măcinând încontinuu ar fi fost o priveliște banală în Lancashire-ul de 800 de ani mai târziu. Imprimeriile produceau milioane de cărți, care erau atât de ieftine, încât puteau fi citite chiar și de oameni cu venituri modeste.[4] Și, totuși, aceste epoci, în China și în alte părți, nu au rezistat și deci nici n-au constituit puncte de plecare pentru creșterea continuă a prosperității. În 1127, Kaifeng s-a prăbușit, în urma unei invazii a triburilor din Manciuria, care fuseseră angajate, în mod nesăbuit, pentru a ajuta la purtarea războaielor; dacă îți cooptezi aliați periculoși, ar fi bine să te asiguri că aceștia sunt bine plătiți.[5] Creșterea economică din Asia a tot început să se simtă și a tot fost sufocată, ba de conducători lacomi, ba de războaie, ba de ambele.[6] De-abia în ultimii 250 de ani, creșterea economică durabilă și pe termen lung, în unele părți ale lumii, dar nu și în altele, a condus la apariția unor decalaje

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

persistente între țări. Creșterea economică a fost motorul inegalității economice internaționale.

Revoluția industrială și marea divergență se numără printre cele mai calme evadări din istorie. Există alte situații în care progresul dintr-o țară anume s-a produs *în dauna* alteia. Epoca imperiilor, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, care a precedat Revoluția industrială și a ajutat la producerea ei, a adus beneficii multor oameni din Anglia și Olanda, cele două țări care au ieșit cel mai bine din încăierare. Până în 1750, veniturile muncitorilor din Londra și din Amsterdam au crescut, în comparație cu cele ale muncitorilor din Delhi, Beijing, Valencia și Florența; lucrătorii englezi își puteau chiar permite unele mărfuri de lux, precum zahărul și ceaiul.[7] Însă cei care au fost cuceriți și jefuiți în Asia, în America Latină și în Caraibe, nu doar că au avut de suferit la acea vreme, dar în multe cazuri, au fost împovărați de instituțiile economice și politice care i-au condamnat la secole de sărăcie și de inegalități neîntrerupte.[8] Globalizarea de astăzi, ca și cea precedentă, a produs prosperitate crescândă alături de inegalități tot mai mari. Țări care până nu demult erau sărace, precum China, India, Coreea de Sud și Taiwan, au profitat de globalizare și s-au dezvoltat rapid, într-un ritm mai accelerat decât țările deja bogate din prezent. În același timp, ele s-au desprins de țările mai sărace, multe dintre ele din Africa, generând noi inegalități. Pe măsură ce unii evadează, alții rămân în urmă. Globalizarea și noile moduri de funcționare a lumii au condus la creșteri neîntrerupte ale prosperității în țările bogate, cu toate că ratele de creștere au fost mai reduse – creșteri nu doar mai mari decât în țările sărace cu creștere rapidă, ci și mai mari decât cele care obișnuiau să fie înregistrate în țările bogate înseși. Pe măsură ce creșterea a încetinit, decalajele dintre oameni s-au lărgit *în interiorul* celor mai multe țări. Câțiva norocoși au făcut averi fabuloase și au un stil de viață care i-ar fi impresionat până și pe cei mai bogați regi și împărați din secolele de odinioară. Însă majoritatea oamenilor au beneficiat de mai puține îmbunătățiri ale prosperității materiale, iar în unele țări (inclusiv în Statele Unite), oamenii aflați pe linia mediană a distribuirii veniturilor nu sunt mai bogați decât au fost părinții lor. Desigur, ei rămân într-o poziție mult mai bună decât cea a generațiilor precedente; nu

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

este ca și cum evadarea nu s-ar fi produs deloc. Însă mulți au motive serioase de îngrijorare, gândindu-se dacă nu cumva copiii și nepoții lor vor privi prezentul ca pe o perioadă de relativă sărăcie, și nu ca pe o epocă de aur.

Dacă inegalitatea este slujnica progresului, atunci facem o mare greșeală îndreptându-ne atenția numai spre progresul mediu sau, chiar mai rău decât atât, spre progresul înregistrat la vârf. Revoluția industrială era odinioară relatată ca o poveste despre ceea ce s-a petrecut în țările de primă importanță, ignorând restul lumii – ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat acolo sau ca și cum nimic nu s-ar fi petrecut *vreodată* acolo. Acest fapt nu numai că a desconsiderat cea mai mare parte a umanității, dar a și ignorat contribuțiile obținute prin constrângere ale celor afectați sau, în cel mai bun caz, lăsați în urmă. Nu putem descrie „descoperirea" Lumii Noi doar urmărind efectele asupra celei Vechi. În interiorul țărilor, rata medie a progresului, exemplificată de rata de creștere a venitului național, nu ne poate spune dacă dezvoltarea este amplă – așa cum a fost cazul în Statele Unite, vreme de un deceniu după cel de-al Doilea Război Mondial – sau dacă se acumulează la nivelul unui grup restrâns de oameni bogați – așa cum este cazul în ultima vreme.

În cele ce urmează, voi spune povestea progresului material, dar aceasta va fi o poveste atât despre creștere, cât și despre inegalitate.

Nu doar venitul, ci și sănătatea

Progresele din domeniul sănătății au fost la fel de impresionante precum cele în privința bogăției. În ultimul secol, speranța de viață din țările bogate a crescut cu 30 de ani și continuă să crească și astăzi cu 2–3 ani la fiecare 10 ani. Copiii, care altădată ar fi decedat înainte de împlinirea vârstei de 10 ani, trăiesc astăzi până la senectute, iar adulții de vârstă mijlocie, care în trecut ar fi murit din cauza bolilor cardiovasculare, astăzi trăiesc destul cât să își vadă nepoții crescând și mergând la facultate. Dintre toate lucrurile care fac viața să merite trăită, anii suplimentari de viață sunt, fără îndoială, printre cele mai de preț.

Și în acest caz, progresul a dat naștere la inegalități. Cunoașterea faptului că fumatul ucide a salvat milioane de vieți în ultimii 50 de ani,

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

Însă primii care au renunțat la fumat au fost cei mai bogați și educați, realizând un clivaj între bogați și săraci în privința sănătății. Faptul că microbii provoacă boli era o informație nouă în jurul anului 1900, iar salariații supracalificați și oamenii educați au fost primii care au pus în practică această cunoaștere. Știm de aproape un secol cum să folosim vaccinurile și antibioticele pentru a preveni decesele copiilor, dar, cu toate acestea, încă mor în jur de 2 000 000 de copii anual, din cauza unor boli ce pot fi prevenite prin vaccinare. Oamenii bogați sunt tratați în spitale moderne, de clasă mondială, în São Paulo sau Delhi, în vreme ce, la doar câțiva kilometri distanță, copiii săraci mor din cauza malnutriției și a bolilor ușor de prevenit. Explicația pentru inegalitatea progresului diferă de la caz la caz; motivul pentru care oamenii săracii sunt mai predispuși să fumeze nu este același cu motivul pentru care atât de mulți copii săraci nu sunt vaccinați. Aceste considerații vor fi reluate mai târziu, dar, pentru moment, ideea principală este că progresul medical creează decalaje în materie de sănătate, în aceeași manieră în care progresul material generează decalaje între nivelurile de trai.

Aceste „inegalități în materie de sănătate" sunt unele dintre cele mai mari nedreptăți ale lumii contemporane. Atunci când apar noi invenții sau noi cunoștințe, *cineva* trebuie să fie primul care beneficiază de ele, iar inegalitățile care apar odată cu așteptarea sunt un preț convenabil de plătit. Ar fi absurdă dorința ca rezultatele cercetărilor despre efectele fumatului asupra sănătății să fi fost ascunse, pentru a împiedica noi inegalități de sănătate. Și, totuși, oamenii săraci rămân, în continuare, mai predispuși să fumeze, iar copiii care mor astăzi în Africa nu ar fi avut aceeași soartă în Franța sau în Statele Unite, nici măcar în urmă cu 60 de ani. De ce persistă aceste inegalități și ce se poate face în legătură cu ele?

Această carte abordează, în mare parte, două subiecte: nivelurile materiale de trai și sănătatea. Acestea nu sunt singurele lucruri care contează pentru o viață bună, fiind intrinsec importante. Studierea sănătății și a veniturilor, împreună, ne permite să evităm o greșeală mult prea comună în zilele noastre, când cunoașterea este specializată și fiecare domeniu are propria viziune limitată asupra binelui uman. Economiștii se concentrează pe venituri, specialiștii în sănătate publică

Libris.ro
Respect pentru oameni și cărți

se concentrează pe mortalitate și morbiditate, iar demografii, pe nașteri, decese și pe dimensiunea populației. Toți acești factori contribuie la binele nostru, însă nici unul *nu este* echivalent cu acesta. Afirmația este destul de evidentă, dar problemele care decurg din ea nu sunt atât de evidente.

Economiștii, din tagma cărora fac și eu parte, cred că oamenii sunt mai bogați dacă au mai mulți bani – ceea ce este corect, la drept vorbind. Așadar, în cazul în care câțiva oameni primesc mult mai mulți bani și majoritatea oamenilor primesc puțini sau chiar nimic, dar nici nu pierd, economiștii vor susține, în principiu, că lumea este un loc mai bun. Într-adevăr, există o atracție imensă față de ideea că, atâta timp cât nimeni nu este afectat, îmbunătățirea situației altora este preferabilă; este ceea ce poartă numele de optimalitatea Pareto. Cu toate acestea, această idee este total compromisă, dacă binele lumii este definită într-un sens prea restrâns; oamenii trebuie să crească sau să rămână stabili în privința *binelui*, nu doar ca nivel material de trai. Dacă aceia care se îmbogățesc ajung să primească un tratament politic preferențial sau slăbesc sistemele publice de sănătate și de educație, în așa fel încât cei mai nevoiași pierd influența politică și accesul la sănătate și la educație, atunci cei care nu o duc la fel de bine s-ar putea să fi făcut mai mulți bani, dar *nu* se poate spune că se află pe o poziție mai bună. Unii pot evalua societatea sau echitatea folosindu-se numai de nivelul de trai. Cu toate acestea, economiștii aplică, în mod obișnuit și incorect, optimalitatea Pareto asupra veniturilor, ignorând alte aspecte ale binelui uman.

Desigur, o greșeală este și a analiza doar sănătatea sau orice altă *componentă* a binelui și nimic altceva. Îmbunătățirea serviciilor medicale și asigurarea faptului că aceia care au nevoie de tratament medical sunt îngrijiți sunt lucruri de dorit. Însă nu putem stabili priorități legate de sănătate fără a acorda atenție costurilor acestora. De asemenea, nu ar trebui să folosim longevitatea ca etalon al progresului social; viața într-o țară cu speranță de viață mai mare este mai bună, dar nu și dacă acea țară este o dictatură totalitară.

Starea de bine nu poate fi evaluată în medie, fără a studia inegalitățile, nu poate fi apreciată prin una sau mai multe dintre părțile constitutive,

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

fără a observa întregul. Dacă această carte ar fi fost mult mai lungă, iar eu, autorul ei, aș fi știut mai multe, aș fi scris și despre alte aspecte ale stării de bine, inclusiv despre libertate, educație, autonomie, demnitate și capacitatea de a participa la funcționarea societății. Însă, chiar și analizarea stării de sănătate și a veniturilor în cadrul aceleiași cărți ne va elibera de greșelile care apar atunci când abordăm doar una sau alta dintre cele două chestiuni.

Cum are loc progresul?

Nu încape îndoială că strămoșilor noștri le-ar fi plăcut să aibă ceea ce avem noi astăzi, dacă și-ar fi putut imaginea lumea noastră. Totodată, nu există nici un motiv pentru care să credem că părinții s-ar putea obișnui vreodată cu ideea de a-și vedea copiii murind; dacă aveți îndoieli, citiți descrierea făcută de Janet Browne chinurilor suferite de Charles Darwin la moartea primilor săi doi copii (doar una dintre multe alte relatări pe această temă).[9] Dorința de evadare este mereu prezentă, însă ea nu este întotdeauna împlinită. Noile informații, noile invenții și noile moduri de a produce lucruri sunt cheia progresului. Uneori, inspirația vine de la inventatori nebuni care visează ceva diferit de tot ceea ce a fost înainte. Cel mai adesea, modurile noi de a face lucrurile sunt produse secundare ale cu totul altor lucruri; de exemplu, cititul s-a răspândit atunci când protestanții au fost obligați să citească singuri Biblia. Însă, cel mai adesea, mediul social și economic creează inovația, ca răspuns la nevoi. Salariile erau mari în Marea Britanie după succesul imperial al acesteia, iar acele salarii, alături de cărbunele din belșug, au constituit stimulii pentru ca inventatorii și producătorii să născocească invențiile care au alimentat Revoluția industrială.[10] Iluminismul britanic, cu a sa neobosită dorință de autoperfecționare, a furnizat solul intelectual fertil unde șansele de apariție a acelor invenții erau mai mari.[11] Epidemiile de holeră din secolul al XIX-lea au dat un impuls crucialelor descoperiri despre teoria microbiană a bolilor. De asemenea, bine finanțatele cercetări medicale apărute în urma pandemiei de HIV/SIDA, din zilele noastre, au condus la descoperirea virusului și la dezvoltarea tratamentelor, care, cu toate că nu au vindecat boala, au

Libris.ro
Respect pentru oameni și cărți

prelungit cu mult viețile celor infectați. Și, totuși, există cazuri în care inspirația nu a venit niciodată, unde nevoile și stimulentele au eșuat în a produce soluția magică sau măcar soluția banală. Malaria a afectat oamenii timp de zeci de mii de ani, probabil de-a lungul întregii istorii a omenirii, dar, în continuare, nu există o schemă completă de prevenire sau de tratare a bolii. Poate că nevoia este mama invenției, însă nu există nimic care să garanteze o sarcină încununată de succes.

Totodată, inegalitatea influențează procesul invenției, uneori în bine, alteori în rău. Suferințele celor nevoiași constituie o forță pentru descoperirea unor moduri de a reduce decalajele, chiar și numai pentru că existența unor oameni neafectați de lipsuri demonstrează că sărăcia nu ar trebui să existe. Un bun exemplu este descoperirea terapiei prin rehidratare orală, în taberele de refugiați din Bangladesh, din anii 1970; milioane de copiii care sufereau de diaree au fost salvați de la deshidratare și de la o posibilă moarte printr-un remediu ieftin și ușor de produs. Însă lucrurile merg și în direcția opusă. Interesele puternice au mult de pierdut de pe urma noilor invenții și a noilor moduri de producție. Economiștii văd epocile de inovație ca alimentând valuri de „distrugere creativă". Noile metode le mătură din calea lor pe cele vechi, distrugând viața și mijloacele de trai ale celor dependenți de vechea ordine. Globalizarea actuală a lovit numeroase astfel de grupuri; importurile de mărfuri ieftine de peste hotare sunt un soi de nouă metodă de a le produce, afectându-i pe cei care își asigură traiul producând acele mărfuri în propriile țări. Unii dintre cei care ar putea pierde sau care simt că ar putea să fie afectați au putere politică și pot scoate în afara legii sau pot încetini noile idei. Îngrijorați de amenințarea negustorilor la adresa propriilor puteri, împărații Chinei au interzis călătoriile oceanice în 1430, astfel încât explorările amiralului Zheng He au reprezentat un sfârșit, nicidecum începutul.[12] Într-o manieră similară, Francisc I, împăratul Austriei, a interzis căile ferate, deoarece se temea de potențialul acestora de a produce o revoluție și de a-i amenința puterea.[13]